

2. Danielsen R., Dyurvik S. (2003), History of Norway from the Vikings to the present day, Moscow, p. 370 (rus).
3. Kiselev A. D., Glazachev V. A., Glazunov P. M. (1985), The ideological work of the Communist Party in the active army of 1941 – 1945, Voenizdat, Moscow, 270 p. (rus).
4. The foreign policy of the Soviet Union during World War II (1946), Nauka, Moscow, Vol. 2, p. 105 (rus).
5. Isakov P. F., Volkov A. M., Kolychev V. G. (1984), Political organs of the Soviet Armed Forces: Historical and a theoretical essay, Voenizdat, Moscow, 400 p. (rus).
6. Gula R. V. (2013), Army. War. Soviet patriotism (Ukraine. 1941 – 1945). Monograph, Gerda, Dnepropetrovsk, 276 p. (rus).
7. Portyankin I. A., ed. (1960), The Soviet military press. Historical essay, Voenizdatelstvo Ministerstva Oborony Soyuza RSR, Moscow, 418 p. (rus).
8. Alekseyev M. A. (1954), Soldaty [Soldiers], Voenizdat, Moscow, p. 215 (rus).
9. Vedenin A. Ya. (1964), Gody i kyudi [Years and people], Voenizdat, Moscow, p. 132 (rus).
10. Erenburg I. (1944), *Krasnoarmeyets*, № 13-14, p. 4; № 17-18, p. 2 (rus).
11. Bayrau D. (2008), *Otechestvennaya istoriya*, № 1, p. 95 (rus).

© Куцька Олеся

Надійшла до редакції 15.11.2013

УДК 341.214(575.4)ББК Ф5

ЛЕВИК БОГДАН,

кандидат історичних наук, полковник запасу, м. Львів

ТУРКМЕНИСТАН - НОВА ПОСТІЙНО НЕЙТРАЛЬНА ДЕРЖАВА ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

Стаття присвячена незалежній Республіці Туркменістан, досвіду будівництва національної системи безпеки, чинного законодавства з питань військової політики, особливостям набуття постійного нейтралітету, готовності до подолання сучасних військових загроз, ролі представницького, законодавчого, виконавчих органів влади та Президента в державному забезпеченні захисту національних інтересів у пострадянський період історії.

Ключові слова: Республіка Туркменістан; Конституція Туркменістану; Воєнна доктрина; Президент Туркменістану; Збройні сили Туркменістану.

Постановка проблеми. Після розпаду Радянського Союзу республіки Середньої Азії стали перед вибором подальшого розвитку. Їхній економічний розвиток у радянський період був активним. Система біполярного світосприйняття завершилась. Загроза виникнення ядерної війни між ідеологічними ворогами СРСР і США зникла. Країни самостійно повинні були визначати свої національні пріоритети в нових геополітичних умовах. Виникли нові глобальні загрози і внутрішні ризики для національної безпеки. Серед п'яти держав Центральної Азії (далі - ЦА) свій майбутній шлях Туркменістан визначив як миролюбну зовнішню політику до всіх країн-партнерів; відмову від участі у військово-політичних союзах і блоках; заборону розміщення на своїй території військових баз зарубіжних країн. Держава виступила проти використання й розповсюдження ядерної, хімічної та біологічної зброї. Для реалізації задекларованих цілей країна пройшла два десятиліття свого новітнього пострадянського історичного періоду.

Аналіз досліджень і публікацій. Зазначений період історії залишається в полі зору політологів центральноазіатських країн. Так Ю. М. Альошин, представник Киргизько-Російського Слов'янського університету у своїй дисертації "Національна безпека нових незалежних держав на пострадянському просторі (за матеріалами країн Центральної Азії)" дослідив нормативно-законодавчу базу й специфіку підходів кожної країни до проблеми забезпечення національної безпеки, акцентувавши на регіональних та національних загрозах [1].

Представник цього ж університету Кім Мін Чул у своїй кандидатській роботі "Формування системи регіональної безпеки у пострадянській Центральної Азії" дослідив вплив транснаціональних викликів і загроз на формування регіональних структур безпеки в ЦА [2]. Історію й проблеми регіональної безпеки нових незалежних держав ЦА вивчав В. Й. Маслов [3]. Співпрацю Російської Федерації з державами ЦА з питань міжнародної безпеки досліджувала З. Т. Турдієва [4]. Трансатлантичне партнерство з проблем безпеки в ЦА досліджує А. М. Ақтамалієва [5]. Істориків серед названих науковців немає. Аналогічна ситуація з питань дослідження країн Центральної Азії і серед науковців незалежної України.

Мета запропонованої статті полягає в проведенні історичного аналізу пострадянського періоду незалежного Туркменістану з питань захисту своїх національних інтересів у нових геополітичних умовах.

Виклад основного матеріалу. Туркменістан - одна з п'яти країн Центральної Азії, прикаспійська держава, яка отримала незалежність у результаті розпаду СРСР. Спільні кордони має із Казахстаном (протяжність кордону - 379 км), Узбекистаном (1621 км), Іраном (992 км) та Афганістаном (744 км). Туркменістан має вихід у Каспійське море, через яке межує з Іраном і Азербайджаном (берегова лінія 1768 км). Велику територію займає пустеля Кара-Кум ("Чорні піски"). Через республіку протікає найбільша ріка Центральної Азії Амудар'я, яка дає початок Каракумському каналу протяжні-

№ 6 (126) листопад-грудень 2013 р.

стю 1000 км. Країна належить до індустріально-аграрних. Населення республіки - 6,7 млн осіб, більше половини мешканців проживає в сільській місцевості. Столиця - Ашгабат.

Свою незалежність республіка проголосила 27 жовтня 1991 р. До цього, у період 1924-1991 рр., Туркменістан входив до складу Радянського Союзу. Під час Всесоюзного референдуму 1991 р. Туркменістан підтримав збереження СРСР, а перший президент С. Ниязов був прибічником московського путчу ДКНС. У грудні цього ж року Туркменістан приєднався до Співдружності Незалежних Держав (СНД). 1992 р. у країні прийняли Конституцію, обрали вищий законодавчий орган - парламент у складі 60 депутатів. У проекті нової конституції кількість парламентаріїв збільшена до 125 осіб. 1992 р. республіка стала членом ООН та Організації ісламської співпраці. У країні зберігається однопартійна система. Колишня Комуністична партія змінила назву на Демократичну партію. Система влади склалася в 1992-1993 рр. і наближена до авторитарно-монархічної. За формою правління Туркменістан - президентська республіка. Першим Президентом був Сапармурат Ниязов, який правив країною з 1991 до 21 грудня 2006 р. - до своєї смерті. За його правління в республіці сформувалася культ особи. З незалежністю в республіці відновився іслам, з'явилися ісламські релігійні організації.

Перша Конституція незалежного Туркменістану прийнята Верховною Радою й промудрована Президентом, Великим Сапармуратом Туркменбаші С. Ниязовим 18 травня 1992 р. Другу Конституцію Республіки Туркменістан прийнято з доповненнями та змінами 15 серпня 2003 р. Нову редакцію Конституції підготувала Конституційна комісія й обговорив Меджліс. Ураховуючи Постанову Халк Масхалату - Народної Ради "Про законодавче закріплення в Туркменістані миру, стабільності й громадянського державного ладу" від 30 грудня 2002 р., Конституція проголошує постійний нейтралітет туркменського народу. Основний закон республіки декларує Туркменістан як демократичну, правову, світську державу. Державна влада має чотири гілки: Халк Масхалат (Народна Рада - постійно діючий вищий представницький орган народної влади), законодавчу (меджліс), виконавчу й судову (казієт). Ця конституція скасувала принцип поділу влади й зробила їх підзвітними Народній Раді [6].

Халк Масхалат наділений повноваженнями вищої державної влади й управління. Народна Рада Туркменістану наділена правом приймати конституцію, заслуховувати звіти Кабінету Міністрів, ратифікувати й денонсувати договори, розглядати питання миру та безпеки. Рішення Халк Масхалату реалізують Президент, Меджліс, Кабінет Міністрів тощо. Відповідно до ст. 6 Конституції Туркменістан у зовнішній політиці дотримується таких принципів: постійного позитивного нейтралітету, невтручання у внутрішні справи інших країн, відмови від застосування сили та участі у військових блоках та союзах, сприяння розвитку мирних, дружніх і взаємовигідних відносин із країнами регіону й державами всього світу. Народна Рада 1999 р. зняла обмеження з президентського терміну, після чого С. Ниязов став пожиттєвим президентом.

Меджліс, парламент республіки складався із 60 депутатів. Статтею 12 Конституції передбачено створення своїх Збройних сил з метою захисту державного суверенітету й безпеки Туркменістану. Статтею 30 окреслено, що тільки громадяни Туркменістану мають право на доступ до державної служби, це повною мірою

стосується й служби в Збройних силах. Захист Туркменістану - священний обов'язок кожного. Громадяни-чоловіки Туркменістану підлягають загальній військовій службі. Термін служби 24 місяці. Призовний вік - від 18 до 30 років (ст. 38). В умовах військового стану або надзвичайної ситуації деякі права й свободи громадян можуть бути призупинені або обмежені (ст. 44). Іноземці не захищені в Туркменістані від прослуховування телефонів, перлюстрації кореспонденції тощо.

Найвищою посадовою особою країни, згідно із Конституцією, є Президент, який одночасно очолює Кабінет Міністрів, є головою Народної Ради, Демократичної партії, Ради Старійшин, Верховним Головнокомандувачем Збройних сил. Президент наділений правом законодавчої сили, його укази мають законодавчу силу. Президент віддає розпорядження про загальну або часткову мобілізацію, використання Збройних сил, зміну їх дислокації, приведення до бойового стану, призначає вище керівництво армії, керує роботою Ради державної безпеки, вводить у країні надзвичайний стан, формує Центральну виборчу комісію, призначає й звільняє суддів та прокурорів [7].

Народна Рада - вищий представницький орган республіки. Збирається в особливих випадках для розгляду питань державної ваги. До складу Народної Ради входить 160 осіб - це 50 депутатів парламенту, 50 представників виконавчої ради, призначених президентом, 60 народних представників, яких обирають спеціально до цього органу. Народна Рада - особливий державний інститут, вона не має конкретних повноважень. Рада приймає рішення з принципово важливих для країни питань. Саме Народна Рада Туркменістану 25 грудня 1995 р. проголосила нейтральний статус держави. Генеральна Асамблея ООН закликала країни світу підтримати нейтралітет Туркменістану. Із цього питання 12 грудня 1995 р. прийнято спеціальну резолюцію № 50/80 ГА ООН "Про постійний нейтралітет Туркменістану" [8].

Територію республіки поділено за адміністративно-територіальним принципом на п'ять областей (велоят), етрапи (райони) та міста з правом велояту (обласного значення) та етрапу (районного значення). Територіальні обласні центри очолюють представники президента - хякими. Місцеве самоврядування представлене Генгеші. На орних землях переважно вирощують бавовну. Найбільша ріка - Амудар'я - виконує роль головної водної артерії для орошення земель. Головний порт країни в Каспійському морі - Туркменбаші (колишній Красноводськ). Міжнародний аеропорт - Ашгабат. Імпорт країни становить \$ 69 млн, частка України в ньому сягає 16 %, експорт - \$ 26,2 млн. Туркменістан є важливим світовим експортером паливних ресурсів (газ, нафта). У країні є проблеми з розробленням родовищ та транспортуванням газу та нафти за межі своєї території. Китайська національна нафтогазова компанія вкладала біля \$ 4 млрд у розробку Осман-Південно-Іолотанського газового родовища. Прокладений газогін "ТАПІ" для доставки природного газу до Пакистану та Індії. Основний газогін пролягає через Росію "Середня Азія - Центр", побудований ще за часів СРСР. Проектування й будівництво альтернативних газогонів ще тільки планують. Їх маршрути, як правило, готують прокладати в обхід Росії та України ("Набукко"). Ускладнення реалізації цих проектів пояснюється нестабільною суспільно-політичною ситуацією в сусідніх центрально-азійських республіках та складністю прокладання газопроводу в гірській місцевості.

У країні зберігається значна трудова міграція, особ-

ливо в Росію та Казахстан. Трудові мігранти до економічної кризи 2008-2009 рр. за рахунок своїх грошових переказів робили суттєвий внесок у національну економіку. Тепер, повернувшись на батьківщину, мігранти створили постійне джерело соціальної напруги. Відповідно до Сімейного кодексу в республіці Туркменістан обмежені шлюби з іноземцями. Для укладання шлюбу іноземному партнеру необхідно прожити один рік на території республіки, купити житло для свого партнера та укласти шлюбний контракт.

Туркменістан ніколи не мав власних Збройних сил, а також матеріальної бази для їх створення. Після розпаду СРСР Туркменістану залишились військова техніка та озброєння, які стали основою для створення національної армії. На території республіки за радянських часів були дислоковані підрозділи Туркестанського військового округу. До складу сухопутних військ входили гарнізони Кизил-Арват, Серхетабаза (Кушка) і Ашгабат. Після проголошення незалежності на території було залишено 300 бойових літаків, 600 танків і 1500 БТР і БМП.

Загальна чисельність Збройних сил республіки доходить до 100 тис. осіб. Є інші дані про чисельність - 22 тис. та 26 тис. Туркменістан залишається доволі закритою візовою країною, інформації про її Збройні сили мало. Доступ до інформаційних джерел про національну безпеку обмежений. Політика держави для забезпечення військової безпеки двояка: з одного боку, дотримання конституційного нейтралітету, з іншого - значні витрати на військові потреби. Остаточна мета військового будівництва - створення малочисельної обороздатної армії. На національну безпеку й оборону уряд Туркменістану витрачає 0,9-3,4 % ВВП, що становить близько \$ 100 млн. На 2012 р. було заплановано витратити на оборону 1,6 % ВВП, що дорівнює \$ 535,5 млн за офіційним курсом. Туркменістан не підписав договору Організації договору про колективну безпеку (далі - ОДКБ) та не входить до ГУАМ (Грузія-Україна-Азербайджан-Молдова). Також Туркменістан не брав безпосередньої й опосередкованої участі в афганській війні й намагався підтримувати рівні відносини як із талібами, так і з представниками Північного альянсу Афганістану [9].

Збройні сили республіки, створені 27 січня 1992 р., складаються із сухопутних військ - найчисельніших, військово-повітряних військ, до їх складу входять підрозділи протиповітряної оборони - ППО, військово-морські (умовно) та прикордонні. Військові підрозділи розміщені за територіальним принципом, по областях, що становить п'ять військових округів: Ахальський, Балканський, Дашогуський, Лепапський та окрема бригада під Ашгабатом. В армії дивізії трансформовані в бригади. Збройні сили модернізують, закуповують нові види озброєння, офіцери проходять підготовку з використанням новітніх видів озброєння.

Сухопутні війська (18,5 тис.) складаються із чотирьох (трьох) мотострілкових дивізій, які мають у своєму складі по три полки: танковий, артилерійський та зенітно-артилерійський, дві бригади ППО. Одна дивізія знаходиться на березі Каспійського моря, дві - на туркмено-іранському, одна на туркмено-афганському кордоні. Дивізії укомплектовані не повністю, переважно це сили охорони й обслуговування. Найбільш боєздатною вважають 84-у елітну мотострілкову дивізію ім. С. Ніязова. Найбільш потужними видами військ є танкові війська та артилерія. За даними відкритих джерел інформації, сухопутні війська Туркменістану нарахову-

ють 18,5-25 тис. осіб і мають на озброєнні близько 700 танків: із них Т-72 - 670 одиниць та Т-90 С - 10 од.; близько 1000 од. бронетанкових автомашин, із них: БМП - 930 од., решта БТР, БТР-90 "Росток" та БРМ (бойова розвідувальна машина). Артилерія має понад 500 од. гаубиць калібру понад 100 мм. ППО використовує українські радіолокаційні комплекси "Кольчуга", які важко виявити противнику. Туркменістан - єдина республіка СНД, яка не підписала договору про контроль за розповсюдженням зенітно-ракетних комплексів "Ігла" та "Стріла".

Військово-повітряні сили створено на основі радянської спадщини. До їх складу входять два аеродроми: Мари та аеродром поблизу Ашгабата, де дислоковано чотири авіаполки. У кожному авіаполку по 26 літаків. Станом на 2000 р. у республіці нараховувалось до 3-4,3 тис. військових льотчиків. На озброєнні знаходяться 250 гелікоптерів, 2 навчально-бойові літаки L-39, Міг-21 - 3 од., Міг-23 - 17 од., М-25 МК - 24 од. (штурмовики), Міг-29 - 24 од. (винишувачі), СУ-25 - 46 од. (штурмовики), СУ-17 - 60 од., ТУ 154Б - 3 од. Модернізувати літаки Туркменістану активно допомагає Грузія, яка вдосконалила 43 літаків та 8 гелікоптерів на АТ "Тбілівабуд". Наприклад, модернізація 22 одиниць СУ-25 коштувала для МО Туркменістану до \$ 22 млн. Військово-повітряні сили Туркменістану патрулюють військовий простір Каспійського моря через слабкість і неспроможність охопити район контролю з боку малочисельного ВМФ та прикордонних військ. Каспійське море не має єдиного юридичного статусу, який визнали б усі прикаспійські країни, морських кордонів теж остаточно не визначено, існує конфлікт інтересів між Азербайджаном та Туркменістаном із питань розробки нафтових родовищ у морі [10].

Офіційно військово-морського флоту (ВМФ) немає. Під час розподілу Каспійської флотилії після розпаду СРСР Туркменістан відмовився від своєї частки 25 % плавзасобів на користь РФ. Військово-морський флот Туркменістану підпорядкований прикордонним військам і дислокований у порту Туркменбаші. Загальна кількість військових моряків складає 700-2000 осіб. Україна продала для озброєння ВМФ Туркменістану 4 катери "Калкан-М" та 10 одиниць "Гриф-Т". Планують закупити ще десять 40-тонних "Грифів" за експортною версією "Конкор". США доправили катери типу PointJackson за урядовою програмою "Експортний контроль і безпека кордонів". Росія продала катери типу "Соболь". ВМФ республіки найслабший у військовому аспекті серед країн, які мають вихід у Каспійське море. Найбільшою загрозою на Каспії є контрабанда та розповсюдження зброї масового ураження [11].

Закон "Про військовий обов'язок і військову службу" (2001 р.) визначає призовний вік 18-30 років. Термін служби порівняно із законом 1993 р. збільшено до 24 місяців, на флоті та в підрозділах берегової охорони - до 30 місяців. За особистою заявою військовою службу можна почати і з 17 років. Відтермінування від призову скасоване, як і альтернативний та контрактний види служби [12]. Військовою службою проходять за межами регіону, із якого призивались. Цим досягнуто зменшення кланово-племінного та регіонального впливу на комплектування ЗС. Близько 18 тисяч туркменів проходять службу в прикордонних, внутрішніх військах МВС, міністерстві національної безпеки й службі особистої охорони Президента. Армія має певні проблеми з кадровим забезпеченням Збройних сил. Слід сказати про специфічність використання військових у республіці.

Військовослужбовців доволі часто залучають до будівельних робіт. Державтоінспекцію передано від МВС до МО. Військові освоюють професії залізничника та працюють на автотранспорті. Особливо часто це відбувалось за часів правління президента С. Ніязова.

Під час створення власної армії національні військові кадри почали готувати у Військовому інституті МО на 14 кафедрах. Додатково було укладено договори про підготовку офіцерів із Росією, Україною, Туреччиною та Пакистаном. Участь Туркменістану в програмі НАТО "Партнерство заради миру" (ПЗМ) дала змогу готувати офіцерів у навчальних центрах країн-членів НАТО. Військові кафедри й факультети в цивільних ВНЗ ліквідовано.

Президент Туркменістану Гурбангулі Бердимухамедов у січні 2009 р. підписав Військову доктрину незалежного, постійно нейтрального Туркменістану. Доктрина охоплює систему офіційно прийнятих військово-політичних, військово-економічних і військово-стратегічних принципів, які становлять основу забезпечення військової безпеки країни. Військова доктрина розвиває положення, викладені в Концепції національної безпеки та Декларації "Про зовнішньополітичний курс Туркменістану у XXI ст.", закону "Про оборону" [13]. Доктрина носить оборонний характер. Її правовою основою є Конституція республіки, закон "Про постійний нейтралітет Туркменістану". Військова доктрина націлена на військові загрози, зокрема: порушення територіальної цілісності; спроби втручання у внутрішні справи країни; наявність локальних війн та військових конфліктів поблизу кордону; можливість застосування зброї масового ураження та її розповсюдження; підриви стабільності в регіоні через нарощування озброєння іншими державами; прояви міжнародного тероризму, сепаратизму й релігійного екстремізму; створення військових угруповань поряд із кордоном Туркменістану; порушення військової рівноваги, що склалася в регіоні; напад на об'єкти на кордоні; прикордонні конфлікти та військові провокації; створення, озброєння та підготовка збройних груп для переміщення на територію Туркменістану; спроби насильницького способу зміни конституційного ладу; діяльність екстремістів та сепаратистів, скеровану на дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації; створення незаконних військових угруповань; напади на військові об'єкти, арсенали, склади зброї; розповсюдження зброї, боеприпасів, вибухових речовин для здійснення диверсій, терористичних актів; створення озброєних груп з метою переміщення контрабанди. У військовій доктрині сучасну військово-політичну ситуацію в регіоні та у світі визнано нестабільною. У доктрині виділено основні фактори, що загрожують миру та безпеці: тенденції до розв'язання локальних воєн із їх можливим переростанням у великомасштабні; формування сепаратистських рухів, які ґрунтуються на націоналізмі, етнічному та релігійному екстремізмі; розповсюдження й доставка зброї масового ураження, загострення інформаційних війн; розширення масштабів міжнародної злочинності. За Військовою доктриною, держава - головний гравець у забезпеченні військової безпеки. Головною метою забезпечення є локалізація й нейтралізація воєнних загроз, запобігання їм. Туркменістан, як й інші країни Центральної Азії, зобов'язався не мати, не виробляти, не розповсюджувати й не транспортувати через свою територію ядерної, хімічної, біологічної та інших видів зброї масового ураження. Військові загрози Туркменістан локалізує й нейтралізує спочатку невійськовими методами (по-

літичні, дипломатичні, використання можливостей ООН та інших міжнародних безпекових організацій). Крім Збройних сил республіки, доктриною передбачено прикордонні війська та війська Міністерства національної безпеки [14].

Загальне керівництво ЗС здійснює Президент, безпосереднє - Міністр оборони. Генеральний штаб виконує функцію органу оперативного управління. Міністерство оборони розробляє концепцію озброєння та забезпечення Збройних сил, формує державне оборонне замовлення. Перспективне планування в ЗС ведуть згідно із довгостроковими (до 15 р.), середньостроковими (до 5 років) та короткостроковими (1 рік) планами. Збройні сили можна застосувати відповідно до вимог Конституції, інших відповідних законів для відповіді на військову агресію, захисту конституційного ладу, територіальної цілісності та національних інтересів, при спробі перенести військові дії на територію республіки. Згідно з Військовою доктриною Туркменістану, війська можна використати всередині країни для допомоги органам внутрішніх справ та внутрішнім військам, прикордонним військам, органам державної влади й управління. Військово-економічне забезпечення військової безпеки ґрунтується на задоволенні необхідних потреб ЗС у матеріальних засобах і фінансових ресурсах.

Військова політика США щодо Туркменістану активізувалась після терористичних актів 11 вересня 2001 р. Республіка Туркменістан, як і Таджикистан і Казахстан, відкрила свій повітряний простір для польотів авіації США й міжнародної коаліції під час операції ООН та НАТО з метою підтримки Північного альянсу в Афганістані та нейтралізації терористів. 2002 р. між США та Туркменістаном було підписано Угоду про використання повітряного простору республіки літаками військово-транспортної авіації США для дозаправки в цивільному аеропорту Ашгабата. За цією угодою, бюджет Туркменістану щорічно додатково отримував від \$8 до 12 млн. Американські військові активно проводили перемовини з метою використання військового аеродрому в трьох можливих місцях Туркменістану: Небіт-ара, Ак-Тепе і Мари-2. Остаточо вибрано Мари-2, оскільки цей аеродром може приймати одночасно два й більше авіаполки стратегічної авіації (понад 50 літаків). Під час підписання договору про розміщення іноземної військової бази не згадували, бо Туркменістан дотримується статусу нейтралітету, акцент робився на інвестиційні вливання в економіку республіки. 2005 р. згадану військову базу було повністю реконструйовано будівельними компаніями з ОАЕ (Об'єднаних Арабських Еміратів), а комісія МО США надала висновок про придатність об'єкта для використання військовою авіацією. Арабські будівельні компанії провели відновлювальні роботи й на аеродромі в Кушці (найбільш південна точка колишнього СРСР). Однак справа тут далі переговорів і спонсорської допомоги не пішла. США продовжують фінансувати національну безпеку Республіки Туркменістан. Так, у 2006-2008 рр. її розмір сягнув \$1,4-1,7 млн. Частка фінансової допомоги США в забезпеченні національної безпеки республіки становить близько 23 %, що менше, ніж в інших країнах ЦА. Туркменістан порівняно з іншими республіками Центральної Азії мало витрачає на підготовку прикордонників, митників та військових з метою протидії проникненню наркотиків і прекурсорів на територію країни через морський кордон.

Навесні 1994 р. Туркменістан одним із перших у Центральній Азії номінально приєднався до програми

НАТО "Партнерство заради миру". Участь у цій програмі не було використано для створення національної армії та військового переозброєння. Фактичну співпрацю з Організацією Північноатлантичного договору було налагоджено 1992 р., коли Республіка увійшла до Ради північноатлантичної співпраці, яка згодом, 1997 р., була перейменована на Раду європейсько-атлантичного партнерства (РЕАП). Дотримуючись позиції постійного нейтралітету, республіка не надає своїх військ для проведення операцій під егідою НАТО. Туркменистан співпрацює з Альянсом у сфері забезпечення безпеки, науки й охорони навколишнього середовища. Програму співпраці з НАТО викладено в індивідуальній програмі партнерства. Питання безпеки охоплюють спільні інтереси у сфері прикордонного контролю, охорони кордону, управління оборонним сектором, формування оборонного бюджету та планування оборони. Туркменистан заявляє про готовність брати одноразову участь в операціях НАТО з надання допомоги в разі стихійних лиходій, гуманітарних та пошуково-рятувальних операцій, ліквідації наслідків катастроф. США надає допомогу Туркменистану в межах програми "Експортний контроль і безпека кордонів" із технічного обслуговування патрульно-сторожових катерів. 2003 р. Іран передав у довгострокову оренду сім катерів та один есмінець. Таку саму допомогу надала Україна та США (по одному катеру). У квітні 2008 р. Президент Туркменистану взяв участь у саміті НАТО, де заявив про готовність розширити співпрацю з Альянсом, а також долучитись до миротворчих операцій НАТО. Президент висловив згоду на створення на території республіки навчальних баз для "голубих касок" (війська ООН), розміщення складів і тилових баз для потреб НАТО, погодив транзит вантажів через залізницю до Афганістану в обхід Росії за маршрутом Туреччина - Грузія - Азербайджан - Каспійське море (пором) - Туркменистан (Кушка) - Афганістан [15]. Такі дії Президента Туркменистану пояснюються бажанням залучити світових інвесторів для будівництва газопроводу Туркменистан - Афганістан - Пакистан - Індія (ТАПІ). Цей напрямок газопроводу найоптимальніший та найперспективніший для республіки. Однак бажання розбудувати міжнародні газопроводи та претендувати на роль лідера в паливно-енергетичному питанні викликає деякий дисбаланс у безпеці Центральної Азії. Туркменистан посідає 4 місце у світі з видобутку газу і є другим світовим експортером блакитного палива.

Республіка є спостерігачем (асоційованим членом) у СНД і бере участь тільки в нарадах з питань боротьби з наркотиками і тероризмом [16]. Такий самий статус Туркменистан має в ОДКБ та ШОС. Республіка свою військову співпрацю з РФ будує на основі Договору про дружбу і співпрацю (2002 р.), а також Угоди про військову співпрацю (2003 р.). Ашгабат спочатку відмовився від "Договору про спільні заходи зі створення Збройних сил Туркменистану" (1992 р.). Надалі, 1994 р., було скасовано Об'єднане командування, яке в період 1992-1994 рр. координувало дії двох країн у військовій сфері. 1999 р. було переглянуто Договір про прикордонну співпрацю, унаслідок чого з території республіки повністю було виведено російських прикордонників. Незважаючи на ці договори, Росія зацікавлена у взаємовідносинах із Туркменистаном насамперед у паливно-енергетичному (газовому) секторі. Угода про поставку газу на територію Росії є основою Договору про безпеку між двома країнами. МО Туркменистану не відмовляється від допомоги Головного розвідувального управ-

ління Генштабу ЗС РФ у підготовці своїх військових кадрів. Реальної військової співпраці між РФ та Туркменистаном не було у період з 2000 до 2008 рр., що підтверджує відсутність приїзду російських офіційних військових делегацій до республіки. У липні 2008 р. Туркменистан відвідав Міністр оборони РФ Анатолій Сердюков. До цього 2007 р. російський НДІ спеціальних систем зв'язку, автоматизації і керування отримав замовлення на розробку єдиної системи управління національними військовими силами Туркменистану. Доволі показово виглядають кадрові зміни серед силовиків Туркменистану, які відбуваються після особистих зустрічей Президента республіки Гурбангулі Бердімухамедова з В. Путіним. Так, у квітні 2007 р. свою посаду залишив керівник МВС країни Акмамед Рахманов, а в травні цього ж року, після підписання Каспійського проєкту, було звільнено начальника особистої охорони президента Акмурада Реджепова. Економічна співпраця між країнами ґрунтується на газових поставках, показники яких із кожним роком зростають. 2006 р. цей показник досягав \$ 4,8 млрд. Прямих контрактів між країнами про військово-технічну співпрацю до 2008 р. не було. Озброєння закуповували безпосередньо в російських підприємств військово-оборонного комплексу. Наприклад, було закуплено 150 автомашин підвищеної прохідності "Хантер" УАЗ на суму \$ 1,5 млн для потреб МВС. 2007 р. з ініціативи Президента розпочалась технічна модернізація силових структур республіки. У червні 2008 р. вперше Туркменистан підписав контракт на закупівлю та технічне обслуговування шести реактивних систем залпового вогню "Смерч" вартістю \$ 70 млн. Цьому передувала поїздка Міністра оборони Туркменистану Агагельди Мамедгельдієва на Міжнародну виставку озброєння, військової техніки і боєприпасів "Российская выставка вооружения. Нижний Тагил - 2008". Цього ж року Росія погодилась передати на основі договору оренди до складу ВМФ Туркменистану новий бойовий ракетний катер типу "Блискавка" [17].

У серпні 2008 р. на заході республіки пройшли військові навчання, на яких було продемонстроване все озброєння армії, як правило, 1960-80-х років виготовлення: самохідні гаубиці "Гвоздика" та "Акація", реактивні системи залпового вогню "Град" і "Ураган", оперативно-тактичний ракетний комплекс "Скад", зенітно-ракетний комплекс "Оса", зенітна самохідна установка "Шилка", тактична ракета "Луна-М" [18].

Вересень 2008 р. був важким для керівництва силових відомств Туркменистану. В Ашгабаті відбулись озброєні сутички між владою й прибічниками Ісламської держави Туркменистан (ісламські екстремісти, мафіозні клани). На вулиці вийшли озброєні люди, які провокували міліцію та вимагали зустрічі з Міністром внутрішніх справ. Один із міліцейських постів обстріляли, загинув один міліціонер. Терористи захопили Ашгабатський завод питної води, узяли в заручники 50 робітників. Терористи висунули вимоги до президента, меджлісу та Халк Маслахату, щоб під час засідання Народних зборів, на яких планувалось прийняти нову Конституцію, за якою Туркменистан є громадянською світською державою, було прийнято рішення про проголошення Ісламської республіки Туркменистан. Сутички продовжувались три дні. Силові органи відновили громадський порядок, але показали неготовність до профілактично-запобіжних дій проти подібних релігійно-екстремістських виступів. Росія по-своєму відреагувала на події в Ашгабаті, висловивши сумніви в надійності туркменсько-афганського кордону та якості амери-

канської фінансової допомоги на його зміцнення. Вересневі події 2008 р. спонукали президента республіки проявити ініціативу щодо укріплення силових структур, створення спеціального підрозділу боротьби з тероризмом, відкриття центру з підготовки спеціалістів по боротьбі з наркотиками й організації спеціальної школи поліції, забезпечивши їх найновішими технічними засобами. Президент збільшив фінансування прикордонної служби, було розпочато будівництво дванадцяти прикордонних застав на узбецькому та афганському кордонах. Більшу частину цієї роботи здійснили Росія та Держдепартамент США [19].

Використовуючи борги України за газ, Туркменістан проводить взаємозаліки під час постачань військового озброєння та техніки. У 2003-2004 рр. обсяг таких військових закупівель між республіками становив \$280 млн. У 2003 р. Україна поставила збройним силам Туркменістану радіолокаційну станцію "Кольчуга-М", яка дає змогу здійснювати повітряний моніторинг у радіусі до 600 км. У військових навчальних закладах України навчаються майбутні офіцери туркменської армії. Військову техніку та озброєння МО Туркменістану закуповує також у Болгарії, Чехії, Словаччині, Румунії, Білорусі, Китаї.

Військовий інститут Туркменістану (Ашгабат) створений у 1993 р. і складається з 14 кафедр, на яких працюють лише два доктори та 10 кандидатів наук. В інституті навчаються до 600 осіб. Крім названого інституту, у республіці функціонують Військова академія, Академія поліції, створено Військово-морський інститут. Останній військовий навчальний заклад покликаний готувати морських військових для забезпечення Каспійської військово-морської бази, яка відповідно до нової Військової доктрини 2009 р. повинна стати основою захисту морського кордону та ефективної боротьби проти контрабандистів та терористів.

Президент республіки, він же Верховний Головнокомандувач Збройних сил Туркменістану, генерал армії Г. Бердимухамедов приділяє велику увагу створенню нових сучасних підрозділів Національної армії. Так, воїни Національної армії на початку 2011 р. у гірському навчально-тренувальному центрі "Південна Келята", поблизу Ашгабада провели показові військово-тактичні навчання "Щит-2011", "Galkan-2011", у яких узяли участь усі види військ Збройних сил республіки. Президент ознайомився з новинкою АПС - безпілотним літаком, а також спостерігав за діями бойових вертольотів Mi-17, Mi-8, Mi-24, реактивними системами "Смерч", комплексами "Ураган", "БМ-21 Град", протитанковими комплексами "Штурм-С" та "Малютка-М".

У Туркменістані створено військові частини цивільної оборони відповідно до однойменного закону. Їх формування передбачає територіальний та об'єктовий принципи [20]. Створюються також оперативно-рятувальні загони.

Часті зміни керівників силових відомств, їх ротація - звичайна справа. 30 березня 2011 р. Президент Туркменістану Г. Бердимухамедов своїм Указом відправив у відставку міністра національної безпеки генерал-майора Ч. Аманова, який займав цей пост із жовтня 2007 р. Ч. Аманов до цього очолював службу охорони президента. Причина звільнення - незадовільна робота. Рішення було прийнято на черговому засіданні Державної ради з безпеки. Новий міністр національної безпеки призначив секретаря Ради безпеки Туркменістану Яйли Бердієва, який до цього займав пост міністра оборони та очолював митну службу. Йому ж

присвоєно звання генерал-лейтенанта. Новим міністром оборони став генерал-майор Бегенч Гундогдієв.

До зовнішньої політики Туркменістану важко застосувати раціональну категорію оцінок, тому що пріоритети не мають аналогів в інших країнах-сусідах Центральної Азії й будуються самостійно. Внутрішня політика теж повністю авторитарна, основана на силових структурах КНБ та МВС [21].

Закон Туркменістану "Про боротьбу з тероризмом" було прийнято 15 серпня 2003 р. Цей закон відповідає вимогам чинної Конституції, Кримінальному кодексу, рішенням парламенту. Закон визначає правові та організаційні основи, дає визначення таким поняттям, як тероризм, терористична діяльність, міжнародна терористична діяльність, терористичний акт, злочини терористичного характеру, терорист, терористична група, терористична організація, боротьба з тероризмом, антитерористична операція, зона проведення антитерористичної операції, заручник. За боротьбу з тероризмом відповідають Кабінет Міністрів та Президент, безпосередньо працюють із проблемою вісім центральних державних установ: Міністерство національної безпеки, Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки, Міністерство оборони, Державна служба з обліку зарубіжних громадян, Державна прикордонна служба, Державна митна служба та Генеральна прокуратура. Координує діяльність цих органів Державна комісія для боротьби з тероризмом. Під час проведення антитерористичної операції за рішенням Президента Туркменістану створюється оперативний штаб, який очолює представник МНБ або МВС. Положенням про оперативний штаб передбачено проведення переговорів із терористами з метою збереження життя та здоров'я людей тощо [22].

Туркменістан вважає, що основною загрозою для його національної безпеки можуть бути локальні війни та збройні конфлікти в сусідніх республіках Центральної Азії (Афганістан, Узбекистан, Таджикистан). Забезпечуючи власну військову безпеку, керівництво країни виділяє три проблемні напрямки: каспійський, афганський та таджицько-узбецький. Чинна військова доктрина Туркменістану ґрунтується на принципах "позитивного нейтралітету": Туркменістан жодну країну світу не розглядає як можливого супротивника; країна не входить до колективних військових та військово-політичних блоків; не застосовує зброї для рішення міждержавного врегулювання; військову силу розглядає як елемент власної самооборони; Туркменістан на своїй території не розміщує іноземних військових баз; ЗС Туркменістану сприяють запобіганню війнам та збройним конфліктам.

Висновки

1. Росія прагне розширити військову співпрацю з Туркменістаном, змагаючись у цьому питанні із США та НАТО, Іраном, Пакистаном, Туреччиною. США фінансують програми зі зміцнення туркменсько-афганського кордону, вважаючи його найсприятливішим для поширення тероризму та наркотиків у Центральній Азії, що призводить до дестабілізації геополітичної ситуації в цьому регіоні.

2. НАТО припускає, що на території Туркменістану можливо розташувати тиллові забезпечувальні підрозділи (аеродроми, склади, центри підготовки тощо), які повинні бути захищені від можливих військових атак з боку афганських терористичних підрозділів.

3. Туркменістан, володіючи величезними запасами

ми природного газу, вважає економічну співпрацю пріоритетною для забезпечення власної національної безпеки. У республіці продовжує панувати авторитарний режим правління. Республіка Туркменістан проводить рівновіддалену зовнішню політику, декларуючи свій позитивний нейтралітет. Країна не приєднується до жодного військово-політичного блоку, не входить до систем регіональної колективної безпеки.

4. Збройні сили Туркменістану потужніші від Киргизії та Таджикистану, але значно поступаються арміям Узбекистану та Казахстану. Армія Республіки Туркменістан може протистояти невеликим збройним конфліктам, але неспроможна самостійно витримати локальну війну. У республіці введено візовий режим для громадян пострадянських республік. Туркменістан розширює військову співпрацю із США та НАТО, прагне знайти гарантію своєї національної безпеки за рахунок співпраці із сильними державами. У цілому країна закрита від зовнішнього світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алешин Ю. Н. Национальная безопасность новых независимых государств на постсоветском пространстве (на материалах стран Центральной Азии) : дисс. ... канд. полит. наук : 23.00.04 / Алешин Юрий Николаевич. - Бишкек, 2011. - 173 с.
2. Ким Мин Чул. Формирование региональной безопасности в постсоветской Центральной Азии : дисс. ... канд. полит. наук : 23.00.04 / Ким Мин Чул. - Бишкек, 2009. - 163 с.
3. Маслов В. И. Региональная безопасность: история и проблемы новых независимых государств Центральной Азии : дисс. ... канд. полит. наук : 23.00.04 / Маслов Вячеслав Иосифович. - Бишкек, 2001. - 276 с.
4. Турдиева З. Т. Сотрудничество Российской Федерации с государствами Центральной Азии в обеспечении международной безопасности : дисс. ... канд. полит. наук : 23.00.04 / Турдиева Зарина Тыбалдиевна. - Бишкек, 2011. - 188 с.
5. Актамалиева А. М. Трансатлантическое партнерство по вопросам безопасности в Центральной Азии : дисс. ... канд. полит. наук : 23.00.04 / Актамалиева Айнура Майрамбековна. - Бишкек, 2011. - 169 с.
6. Конституция Туркменистана 1992 г. / Новые конституции стран СНГ и Балтии. Сборник документов. - М. : Манускрипт, 1997. - Вып. 2. - 672 с.
7. Конституция Туркменистану 1992 г. [Електронний ре-

сурс]. - Режим доступу : http://niyazov.sitcity.ru/lttext_1310122033.phtml?p_ident=lttext_1310122033.p_1610153929; Левитин И. Л. Узбекистан. Эпоха Каримова / И. Л. Левитин. - М. : Вагриус, 2003. - С. 32.

8. Гончаренко І. О. СНД, ОБСЄ і ООН у попередженні конфліктів на пострадянському просторі у 90-х роках ХХ століття: досвід співробітництва (теоретико-методологічний аспект) / І. О. Гончаренко // Науковий вісник Дипломатичної академії України. - 2009. - Вип. 15. - С. 268-276.

9. Военно-промышленный курьер. - 2008. - № 1 (217). - 9-15 января.

10. The Military Balance 2010 / The International Institute for Strategic Studies. - London, 2010 - P. 372.

11. Алексеев А. Вооруженные силы Туркменистана / А. Алексеев // Экспорт вооружений. - 2003. - № 3. - Май-июнь. - С. 23.

12. Закон Туркменистану "Про військовий обов'язок і військову службу" (2001 р.) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.turkmenistan.gov.tm/_ru/laws/?laws=01jd.

13. Закон Туркменистану "Про оборону" 2010 р. // Відомості Меджлісу Туркменистану. - 2010. - № 3. - С. 59.

14. Военная доктрина Туркменистана. Законодательство Туркменистана [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.turkmenistan.gov.tm/_ru/laws/?laws=01eu.

15. Туркмения расширяет сотрудничество с НАТО // Независимая газета. - 2008. - 13 мая.

16. Туркмения присматривается к ОДКБ // Независимая газета. - 2008. - 19 декабря.

17. Старчак М. США vs Россия в попытке сотрудничества с Туркменистаном в сфере безопасности и обороны / М. Старчак // Центральная Азия и Кавказ. - 2009. - № 2 (62).

18. Арбенин С. (Ашхабад) Туркменистан: В капкане нейтралитета / С. Арбенин // Фергана. Рус. - 24 сентября 2008 г.

19. Сейдахметов Б. Танки в Ашхабаде / Б. Сейдахметов // Новое поколение (Казахстан). - 19 сентября 2008.

20. Закон Туркменистану "Про цивільну оборону". 2003 р. Законодавство Туркменистану. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.turkmenistan.gov.tm/_ru/laws/?laws=01bb.

21. Жангожа Р. Н. Трансформація ідентичності нових незалежних держав Центральної Азії в системі сучасних міжнародних відносин : дис. ... доктора політ. наук : 23.00.04 / Р. Н. Жангожа. - К., 2007.

22. Закон Республіки Туркменістан "О борьбе с терроризмом" от 15.08.2003 г., № 190-II // Ведомости Меджліса Туркменістану. - 2003. - № 3. - С. 28.

Левик Богдан,

кандидат исторических наук, полковник запаса, г. Львов

ТУРКМЕНИСТАН - НОВОЕ ПОСТОЯННО НЕЙТРАЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВО ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Статья посвящена независимой Республике Туркменистан, опыту строительства национальной системы безопасности, действующему законодательству по вопросам военной политики, особенностям приобретения постоянного нейтралитета, формированию готовности к преодолению современных военных угроз, роли представительского, законодательного, исполнительных органов власти и Президента в государственном обеспечении защиты национальных интересов в постсоветский период истории.

Ключевые слова: Республика Туркменистан; Конституция Туркменистана; Военная доктрина Туркменистана; Президент Туркменистана; Вооруженные Силы Туркменистана.

Levyk Bogdan,

Cand. Sc. (History), Retired Colonel, Lviv

TURKMENISTAN - A NEW PERMANENT NEUTRAL STATE OF CENTRAL ASIA

The paper examines twenty years' historical experience an the independent state - the Republic of Turkmenistan in securing the national security during the post-Soviet period in 1991-2011. Five Ph. D. Theses of Central Asian

№ 6 (126) листопад-грудень 2013 р.

researchers, covering issues of the national, regional and international security policies, are analyzed. The main constitutional and legislative instruments which regulate the operation of the national security system are looked into. The main focus is external and internal threats in new geopolitical requirements. The structure and functions of the representative, legislative and executive bodies of the Republic are described as well as the personal role of the President in protection of national interests. It is emphasized that the country upholds permanent neutrality and builds up an up-to-date national army. The Armed Forces posture and readiness are examined. Characteristic features of the Republic's foreign policy implementation in Central Asia and elsewhere are identified. The engagement of Turkmenistan in regional and international organizations is highlighted. Laws regulating military service, staff training for the Ministry of Defense and the national defense setting are reviewed. The defensive nature of the Republic's military policy is emphasized. Today's military risks and threats to national security are described. The military cooperation with the Russian Federation, the USA, the NATO, the UN, the CIS, the Collective Security Treaty Organization and the Shanghai Cooperation Organization is analyzed. The Republic is ready to take part in international humanitarian and relief operations. Specific examples of the relationship with Ukraine in the military field are given. The role and place of the Republic of Turkmenistan in Central Asia and in the world are summarized. Turkmenistan guarantees its security by permanent neutrality which is recognized by the UN member countries.

Key words: Republic of Turkmenistan; Turkmenistan Constitutions; Military Doctrine; President of Turkmenistan; Armed Forces of Turkmenistan.

REFERENCES

1. Aleshin Yu. N. (2011), *National Security newly independent post-Soviet states (on materials of the Central Asian countries)*, Thesis for the degree of candidate of political sciences after specialty 23.00.04, Bishkek, 173 p. (rus).
2. Kim Min Chul (2009), *Formation of regional security in the post-Soviet Central Asia*, Thesis for the degree of candidate of political sciences after specialty 23.00.04, Bishkek, 163 p. (rus).
3. Maslov V. I. (2001), *Regional security: history and problems of the newly independent states of Central Asia*, Thesis for the degree of candidate of political sciences after specialty 23.00.04, Bishkek, 276 p. (rus).
4. Turdiyeva Z. T. (2011), *Cooperation of the Russian Federation with states of Central Asia in ensuring international security*, Thesis for the degree of candidate of political sciences after specialty 23.00.04, Bishkek, 188 p. (rus).
5. Aktamaliyeva A. M. (2011), *The transatlantic partnership on security issues in Central Asia*, Thesis for the degree of candidate of political sciences after specialty 23.00.04, Bishkek, 169 p. (rus).
6. Constitution of Turkmenistan 1992 (1997), *The new constitution of the CIS countries and Baltic countries. Collection of documents*, Manuskript, Moscow, Issue. 2, 672 p. (rus).
7. The Constitution of Turkmenistan in 1992, available at: http://niyazov.sitcity.ru/ltext_1310122033.phtml?p_ident=ltext_1310122033.p_1610153929 (ukr); Levitin I. L. (2003), *Uzbekistan. Epokha Karimova*, Vagrius, Moscow, pp. 32 (rus).
8. Honcharenko I. A. (2009), *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy [Scientific Bulletin of Diplomatic Academy of Ukraine]*, Issue 15, pp. 268-276 (ukr).
9. *Voyenno-promyshlennyi kuryer* (2008), № 1 (217), January 9-15 (rus).
10. *The Military Balance 2010* (2010), The International Institute for Strategic Studies, London, p. 372 (engl).
11. Alekseyev A. (2003), *Ekспорт vooruzheniy*, № 3, May-June, p. 23 (rus).
12. Law of Turkmenistan «On Military Duty and Military Service» (2001), available at: http://www.turkmenistan.gov.tm/_ru/laws/?laws=01jd. (ukr).
13. *Vidomosti Medzhylisa Turkmenistanu* (2010), № 3, p. 59 (ukr).
14. Military Doctrine of Turkmenistan. Legislation of Turkmenistan, available at: http://www.turkmenistan.gov.tm/_ru/laws/?laws=01eu. (rus).
15. *Nezavisimaya gazeta* (2008), May 13 (rus).
16. *Nezavisimaya gazeta* (2008), December 19 (rus).
17. Starchak M. (2009), *Central Asia and the Caucasus*, № 2 (62) (rus).
18. Arbenin S. (2008), (Ashkhabad) Turkmenistan: V kapkane neytraliteta, *Fergana. Rus.* September 24 (rus).
19. Seydakhmetov B. (2008), *Novoye pokoleniye (Kazakhstan)*, September 19. (rus).
20. Law of Turkmenistan «On Civil Defense» 2003, available at: http://www.turkmenistan.gov.tm/_ru/laws/?laws=01bb (ukr).
21. Zhanhozha R. N. (2007), *Transformation identity of the newly independent states of Central Asia in the system of modern international relations*, Thesis for the degree of doctor of political sciences after specialty 23.00.04, Kyiv (ukr).
22. Law of Turkmenistan «On Combating Terrorism»: from 15.08.2003, № 190-II (2003), *Vidomosti Medzhylisa Turkmenistanu*, № 3, p. 28 (rus).

© Левик Богдан

Надійшла до редакції 12.11.2013